

DEMÉNY PÉTER

EGY KRITIKUS EMLÉKEI

■ 2018–2019 folyamán Radnóti Sándor portrékat tett közzé az *Élet és Irodalom Tárca*tár című rovatában, illetve „csak úgy” a lapban. Ezek a nagyszerű szövegek olyan egyéniségekről szóltak, akiket a szerző élete folyamán megismert: Nemes Nagy Ágnesről, Balassa Péterről, Esterházyról, Weöresről és másokról. A sorozatba olyanok is bekerültek, akikről az olvasó talán nem hallott, mint Aczél Márta fotográfus vagy Könczöl Csaba irodalomtörténész, hiszen Radnóti nyilván nem közölte más emlékeit. Érdekes, hogy a portrékból „maradt még” – a július 26-i *ÉS*-ben Csóori Sándor arcképe olvasható.

Amikor egy Facebook-bejegyzésben megírtam a véleményemet, Radnóti egy hozzászólásban megköszönte „jószavaimat”, és hozzátette, a portrékból és más emlékekből összeáll egy kötet a *Magvető Tények és tanúk* című, nemrég hál'istennek újraindított sorozatában. Én ezt a kötetet nagyon izgatottan várom.

Radnóti munkásságát azóta figyelem, mióta 1990-ben a *Holmi* a kolozsvári Bölcsészkarra látogatott. Szeretem a műveltségét, az írni tudását, a kordában tartott személyességét. Ha Balassa Pétert dionüszoszi alkatnak nevezném, Radnóti lenne az apollóni, és kettőjüket próbálták is egymás ellen kijátszani. Talán az a leginkább jellemző rá, amit ő maga ír a *Holmi* 1992/4-es, Vas István halálára szerkesztett számában közölt tanulmányában a mester egyik szövegének címéből indulva ki: úgy látja, Vas kritikusi munkásságát bizonyos gyanakvás és bizonyos elragadtatottság jellemzi, és a maga írásának ezt a címet adja: *Bizonyos gyanakvással, bizonyos elragadtatottsággal*.

Nos a megismételt melléknév ugyanazt a mértéktartást sugározza, melyet már a személyesség kapcsán emlegettem. Az *ÉS* portréiban Radnóti soha nem „száll el” attól, hogy ő ismerte ezeket a nagyságokat. Nem is nagyságokként viszonyul hozzájuk, illetve csak úgy, hogy tisztában van vele, hogy ha ismeretlen emberekről írna, az senkit nem érdekelne, vagy pedig akkor közel kerülne a szépíró státusához, ezt viszont érzésem szerint minden lehetséges módszerrel el szeretné kerülni.

Írásai tehát soha nem lelkesedő, és nem is szenvedélyesek. Kis pinakotékája klasszicista: fegyvelmezett, nap-pali, jól körülhatárolt. (Mellesleg jegyzem meg, hogy a klasszikusról szép tanulmányt is írt, sőt kötetet is állított össze róla Pór Péterrel.) Mindig jobban érdeklik a belső, intellektuális vonások, mint a külső, fizikai jellemzők, bár maga az, hogy írhat ezekről a személyiségekről, egy köztes területnek köszönhető, a szocializációnak. Miképpen jelentek meg ezek az emberek a többé-kevésbé nyilvános térben – nos *erről* fontos mondanói vannak. Engem semmi nem győzött meg jobban Weöres zsenialitásáról, mint a kérdés, amelyet Dömötör Teklának feltett lánya öngyilkosságáról, pontosabban a mód és a környezet, ahogyan és ahol feltette – mindjárt idézni fogom. Előbb azonban azt a megvilágító erejű passzust, amely egy mozdulattal, egy pillantással, egy kiragadott gesztussal jellemez sok mindent és két nagy író: „Esterházy és Nádas egyik nap mögöttem baktatott. Megfordultam és azt mondtam nekik: – Most már tudom, kik vagytok ti. – Kik? – kérdezték. – Hát a »példamutató nagy ikerpár«! (Fiatalabb olvasóim között – akik sajnos nem olvasnak Illyést – ta-

lán van, aki nem tudja, hogy ez a szokásmondás a *Bartók* című versből való.) Egyikőjük – nem Esterházy – előregrott, rám irányította mutatóujját, és azt mondta: – Melyikünk a Kodály?” (*Esterházy Péter – ÉS*, 2017. június 30.) Ravasz ez a beszúrás, hiszen könnyen ki lehet találni, hogy ki az, aki kérdez, ha nem az egyik a kettő közül. Gonosz a kérdező, hiszen ugyan mit lehet erre válaszolni, mi a jó válasz. Radnóti nem is írja meg, hogy mit válaszolt.

És akkor a megígért indiszkréción: „A múlt század hetvenes éveinek elején Pécsen egy Janus-ünnepségen megjelent a néprajztudós Dömötör Tekla – lánya halála után. Mindenki tapintattal és részvétellel vette körül, jellegzetesen hangtompítva beszélt vele, de óvakodott a rettenetes tragédiát szóba hozni. Weöres odafordult hozzá a Nádor szálló vacsoraasztalánál, s jó hangosan, magas fejhangján, mely alkalmatlan volt érzelmek kifejezésére, megkérdezte: – Mondja, Tekla, miért lett öngyilkos a Kati? Szemben ültünk velük, szerettem volna kétdimenziósan belesüllyedni a szőnyegbe. De Teklának jót tett ez a szenttelen kérdés. Hosszan válaszolt – végre beszélni tudott a történekről.” (*ÉS* – 2018. június 29.) Ebben minden benne van. Hogyan bontja le egy pimasz kérdés a jólneveltség álfalait? Hogyan nyit meg egy olyan lelki csapot, mely különben mindörökre zárva maradt volna? Hogyan gyógyít, miközben első pillanatban a bumfordiságát érzékeljük?

Nem hiszem, hogy akár a Nádas–Esterházy-történet, akár ez független lenne Radnótitól, hiszen ő vette észre, ő jegyezte le mindkettőt, és a történetek sem függetlenek a lejegyzőjüktől. Ilyenkor látszik, hogy a terjedelmi megkötés mennyire jót tett az írások-

nak – ha *eleve* könyvbe szánja, talán egyik portré sem lett volna ennyire pontúrozott.

Koltai Tamás valahol leírja, mennyire szerette, ahogyan szolnoki színigazgató korában Schwajda György szárazon, szinte harapósan beszélgetett a kritikusokkal a büfében: nem zsarolta őket a kedvességével. Valami ilyesmit érzek Radnóti portréírói éthoszában is, mely kritikus éthoszából fakad. Mi marad a kritikusból, aki a szerzőknek gazsulál? Semmi. Hogyan lehet hiteles annak, aki nem tart mértéket? Radnóti azonban nemcsak Csoóri halála után, az *ÉS*-ben írta meg, hogyan indult szellemi hanyatlásnak az egykori nagy egyéniség, hanem már a *Holmi* 1992. júniusi számában közölt *Etnosz és démosz*ban is; és Nádasat illető kételyeit is megírta mindig. Tartotta magát egyik mintaképéhez, Lessinghez, akitől egyik tanulmányában ezt idézte: „Ha műbíráló lennék, ha ki merném akasztani a cégeért, hogy kritikus vagyok, akkor a következő hangot ütném meg: szelíden, bátorítóan beszélnék a kezdővel, csodálattal vegyes kétkedéssel és kétkedéssel vegyes csodálattal közelednék a mesterhez, elrettentő és tárgyilagos hangot ütnék meg a kontárral szemben, gúnyolódnék a hetvenkedővel, s a lehető legmaróbb hangon szólnék a cselészövökhöz. Az a műbíráló, aki mindenkihez csakis egyféleképp tud szólni, jobban tenné, ha meg sem szólalna. S kiváltképp az, aki mindenkivel csak udvariaskodik, alapjában véve még azal szemben is goromba, akivel valóban udvarias lehetne.” Bizonyos gyanakvással, bizonyos elragadtatással lát(ott) neki a bírálatának éppúgy, mint a szerkesztésnek (a *Holmi* kritikarovatát végig ő vezette), és így „festette meg” ezeket a remek portrékat is.